

Knygos

FILOSOFINĖ HERMENEUTIKA KAIP TIKROVĖS BALSAS AIDAS

M. Paulikaitė-Gricienė

Tikrovės balso besiklausant: patirties mąstymas

H.G. Gadamerio filosofinėje hermeneutikoje [monografija].

Kaunas: Technologija, 2005. 180 p. [2]. ISBN 9955-09-938-0

Kauno technologijos universiteto išleista Mildos Paulikaitės-Gricienės monografija „Tikrovės balso besiklausant: patirties mąstymas H. G. Gadamerio filosofinėje hermeneutikoje“ yra parengta remiantis Vytauto Didžiojo universitete apginta disertacija „Patirtis ir mąstymas H. G. Gadamerio hermeneutikoje“ (2003).

Veikale tęsiama dialogo filosofijos ir filosofinės hermeneutikos problemų analizė, įvairiais aspektais nagrinėjama M. Gutausko daktaro disertacijoje *Dialogo problema hermeneutinėje filosofijoje* (2002), A. Sverdiolo *Hermeneutinių filosofijos studijų* dvitomyje (Strofa, 2002–2003), V. Rubavičiaus veikale *Postmodernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas* (KFMI, 2003), J. Grondin'o *Filosofinės hermeneutikos įvade* (Aidai, 2003).

Pasak V. Rubavičiaus, „H. G. Gadameris, aiškindamas filosofinės hermeneutikos reikšmę šių dienų filosofijai, pabrėžia, jog filosofinė hermeneutika teigia naują požiūrį į pažinimą ir tiesą. Pažinimas vyksta suprantant, o supratimas yra intersubjektyvios prigimties. (...) Tiesa aptinkama suprantant, o supratimui esmiš-

kai būdingas dialogiškumas.“¹ Pats H. G. Gadameris kalba apie dvi galimas mąstymo ir patirties metodikas: „Vienas kelias veda nuo dialektikos atgal prie dialogo ir prie pokalbio. Šiuo keliu aš pats mėginau eiti savo *filosofinėje hermeneutikoje*. Antrasis yra pirmiausia Derrida nurodytas *dekonstrukcijos* kelias.“²

M. Paulikaitė-Gricienė drauge su savo skaitytojais eina pirmuoju keliu. Žaismu (žaidimu, kaip patirtiniu hermeneutinio supratimo modeliu, autorė aiškina naujųjų laikų epistemologinės schemos pokyčius, nulėmusius besikeičiantį gamtamokslinio *pažinimo* ir hermeneutinio *supratimo* teorinių modelių santykį. Šį santykį R. Rorty apibūdina kaip atotrūkį: „(...) aš nesiūlau hermeneutikos kaip epistemologijos „subjekto įpėdinės“, kaip veiklos, kuri už-

¹ Rubavičius V. 2003. „Filosofinė hermeneutika kaip „praktinė“ filosofija“, in *Postmodernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas*. Vilnius: Kultūros filosofijos ir meno institutas, p. 121–122.

² Gadamer H. G. 1999. „Destrukcija ir dekonstrukcija“, in *Istorija. Menas. Kalba*. Sudarė ir vertė A. Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos, p. 205.

pildo kultūrinę tuštumą, kitados užpildytą epistemologiškai orientuotos filosofijos. (...) 'hermeneutika' nėra nei disciplinos pavadinimas, nei tam tikros rūšies rezultatų, kurių epistemologijai nepavyko pasiekti, įgijimo metodas, nei tyrimų programa. Atvirkščiai, hermeneutika yra vilties išraiška, kad kultūrinė erdvė, likusi po epistemologijos baigties, nebus užpildyta – kad mūsų kultūra turėtų tapti tokia, kurioje daugiau nesijaustų suvaržymo ir supriešinimo poreikio.³

Remiantis *faktiškumo* (baigtinumo) sąvoka kaip esmine hermeneutikos prielaida, perinama prie hermeneutinio „subjekto“ analizės. Naikindamas reflektyviosios sąmonės išskaidytą subjekto–objekto perskyrą, tikroju žaidimo subjektu H. G. Gadameris siūlo laikyti patį žaidimą⁴. Jis nurodo, kad žaidime protingumo užuomazgos yra tapačios nusistatytų taisyklių laikymuisi, nes jas stengiamės *pakartoti*⁵. M. Paulikaitė-Gricienė išskleidžia šią *racionalumo formą*: „Bet koks mąstymas yra neįmanomas be intelektualinės formos, vienos sąvokos arba vieno principo, kuriam yra pavedama konkreti įvairovės dalelė. O tokia forma neįmanoma be kartojimosi – kartojimas yra principo bendrumo esmė.“⁶

Veikale dėstomas mintis svariai papildo ir naujais supratimo kontekstais išplečia šio teks-

to atsiradimą lėmusi asmeninė autorės patirtis⁷. M. Paulikaitė-Gricienė yra viena iš aktyviausių grigališkojo choralo tradicijos tęsėjų Lietuvoje, turinti ilgametę praktinę muzikavimo patirtį. Muziką autorė traktuoja kaip kognityvų aktą ir praktiškai patiriamą veiksma, o jam, kaip ir kiekvienam kitam sąmonės aktui, būdinga ta pati hermeneutinė prigimtis. Teoriniai samprotavimai ir praktinė veikla atskleidžia autorės užmojų skverbtis prie tūkstantmečio muzikinio fenomeno ištakų, įsiklausyti ir apmąstyti garsinę patirtį, kuri veriasi amžių perteikiamos Tikrovės akivaizdoje⁸. Tačiau kaip fokusuoti savo žvilgsnį į istorinę perspektyvą, kaip sudabartinti ir *suprasti* šį fenomeną? Čia susiduriama su fundamentaliąja hermeneutinės *interpretacijos* ir *supratimo* problema. P. Ricoeur teigia, kad „Paversti savu' tai, kas anksčiau buvo ‚svetima‘, tebėra pagrindinis visos hermeneutikos tikslas“⁹. Taigi *tolimo* pavertimas *artimu*, o *svetimo* – *savu* yra pirminė *horizontų susiliejimo* prielaida (p. 76), leidžianti atsirasti pačiam hermeneutiniam santykiui, kuris peržengia *faktinės* ir *baigtinės* egzistencijos rėmus.

Susitikti su tikrove ir ją suprasti remiantis faktiška egzistencijos patirtimi padeda kūrinio

³ Rorty R. 1979. „From Epistemology to Hermeneutics“, in *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton: Princeton University Press, p. 315.

⁴ „Jei žaidime iš viso yra subjektas, tai jis yra ne žaidėjas, o patsai žaidimas (...)“ Žr. Paulikaitė M. 1999. „Kai kurie naujųjų laikų subjekto ir objekto perskyros transformacijos Gadamerio hermeneutikoje aspektai“, in *Žmogus ir žodis*. T. 1, Nr. 4, p. 33.

⁵ Plg. Gadamer H. G. 1997. *Grožio aktualumas: menas kaip žaidimas, simbolis ir šventė*, iš vok. k. vertė G. Grinytė. Vilnius: Baltos lankos, p. 35.

⁶ Paulikaitė M. „Kartojimasis kaip vienas muzikinio mąstymo principų“, in *Grigališkasis choralas: teorija ir praktika* [autorės paskaitų mašinraštis].

⁷ „Recenzija šaukiasi autentiškos ją rašančiojo laikysenos. Joje nepasislėpsi už filosofinio žargoną įmantrybių. Todėl recenzuojame tik draugų arba nedraugų knygas.“ Žr. Baranova J. 2005. Filosofinė recenzija: kaip ir kodėl ją rašyti?“, in *Meditacijos: tekstai ir vaizdai*, Vilnius: Tyto alba, p. 148. Šios recenzijos autorius, vartydamas M. Paulikaitės-Gricienės monografiją, suprato veikala esant tiesiogine nuoroda į asmenį ir pačios autorės patirtį. Jei autorė būtų nepažini, recenzentas aprašytų tik plokščią dvimatį diskurso vaizdą, nes neįžiūrėtų anapus teksto glūdinčios ilgametės muzikinės patirties mąstymo praktikos, t. y. bet kokį diskursą pranokstančio pagarbaus *Tikrovės balso* klausymosi praktikos.

⁸ Žr. Vaizdo paskaitų įrašą „Mąstymas garsais: grigališkojo choralo studija“. <http://www.filosofija.ktu.lt>

⁹ Ricoeur P. 2000. *Interpretacijos teorija: diskursas ir reikšmės perteklius*, iš anglų k. vertė R. Kalinauskaitė ir G. Lidžiuvienė. Vilnius: Baltos lankos, p. 104.

suvokimas, mat egzistavimo galimybes kūrinys „(...) konkrečiai parodo ir tuo esmiškai skiriasi nuo teorinio samprotavimo“¹⁰. Filosofinė hermeneutika, spręsdama teksto *supratimo* ir *interpretacijos* problemas, kūrinį aptaria kaip tiesioginį atlikimą. Tad, turint omenyje autorės angažuotumą muzikinės patirties mąstymui, svarbu prisiminti, jog pati teksto sąvoka yra atėjusi iš dviejų kontekstų: „Viena vertus, tai pamokslo ir bažnyčios mokymo aiškinamo Rašto tekstas, kur tekstas yra bet kokios egzegzės pagrindas (...). Kitas natūralus žodžio „tekstas“ vartojimas susijęs su muzika. Čia jis yra dainos, muzikinės žodžių interpretacijos tekstas, todėl ir čia jis – ne tiek kažkas duota iš anksto, kiek tai, kas išeina dainuojant.“¹¹ H. G. Gadameris įsitikinęs, kad „Meno kūrinys žmogui kažką sako, ir ne tik taip, kaip istorinis dokumentas istorikui, – jis kiekvienam sako kažką, tarsi kalbėtų būtent jam, sako kaip kažką dabartišką ir vienalaikišką. Todėl iškyla reikalas suprasti to, ką jis sako, prasmę, išsiaiškinti ją sau ir išsiaiškinti kitiems“¹². Šiuo atveju A.Sverdiolo paaiškinimas apie savo tekstų atsiradimą – *suprasti pačiam ir išsiaiškinti kitiems* – vienodai tinkamas ir monografijos autorei, ir kitų hermeneutų interpretaciniais bandymams.

Hermeneutinį H. G. Gadamerio „objektą“ M. Paulikaitė-Gricienė analizuoja įvesdama *ki-to*, kaip esminės hermeneutinio „subjekto“ galimybės, aptartį. Hermeneutiniam „subjektui“ „objektas“ niekada nebus priedas ar predikatas. Jų buvimo ir komunikacijos sąlyga yra *tarp-*

¹⁰ Sverdiolas A. 2003. „Tęsinys: Hansas Georgas Gadameris“, in *Aiškinimo ratas: hermeneutinės filosofijos studijos* – 2. Vilnius: Strofa, p. 60.

¹¹ Gadamer H. G. „Tekstas ir interpretacija“, in *Istorija. Menas. Kalba*, p. 180.

¹² Gadamer H. G. „Estetika ir hermeneutika“, in *Op. cit.*, p. 60.

nė jungtis – santykis, nes „tikroji hermeneutikos vieta – santykio ‘tarp’“ (p. 75). Viename iš ankstesniųjų savo straipsnių M. Paulikaitė-Gricienė apgailestavo, kad daugelis autorių vengia plačiau aptarti asmenišką žmogiško supratimo „objekto“ pobūdį: „(...) nei Gadameris, nei Heideggeris, nei Buberis šitų dalykų eksplikatyviau neaiškina ir pasirenka pagarbaus tylėjimo poziciją, kuri, mūsų įtarimu, turėtų būti nuorodos į autentišką santykį su tokiu mūsų supratimo objektu ženklas.“¹³ Šioje vietoje susiduriame su *atvirumo būčiai* problema. Į savo tyrimų lauką M. Paulikaitė-Gricienė įtraukia *klausiančiąją* (ir drauge *įsiklausančiąją*) H. M. Heideggerio pastebėtą esminę žmogaus buvimo būdo savybę, – būti *klausimo* būdu: gyvas žmogus arba *štai buvimas* yra klausiantis ir apklausiamas (*Befragtes*) buvimo reikšmės klausimo byloje (p. 42)¹⁴. Būtent atverties būdu *štai-buvimas* jungiasi su *pasauliu*, kuris yra apklausiamas, patiriamas ir sudabartinamas *kalbos* egzistencialu. Nors „savo prigimtimi patirtis yra nebyli. Būtent iš čia kyla mistikų kalbėjimo apofatiškumas, vėlyvojo Heideggerio filosofinė poetika ir Buberio „poezija“ (p. 120). H. G. Gadameriui kalba – tai hermeneutinės patirties terpė: „Kalba yra terpė, kurioje tarp dviejų žmonių įvyksta tikras supratimas ir susitarimas“.¹⁵

¹³ Paulikaitė M. 2004. „Dialogo principo sklaida universaliojoje Gadamerio hermeneutikoje“, in *Soter*. Nr. 14 (42). Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, p. 211.

¹⁴ Plg. „Dasein kaip buvimo klausimo apklausiamasis atveria dar kelis hermeneutinio rato ‘ratilus’. Dasein yra ne tik šio klausimo apklausiamasis, bet ir klausiantysis. (...) Ir klausiantysis, ir apklausiamasis savo buvimą turi kaip klausimą ir būva klausimo būdu, o tai reiškia – Dasein apklausia pats save“. Žr. Paulikaitė M. 1999. Ginčytini M. Heideggerio veikalo „Buvimas ir laikas“ architektonikos klausimai“, in *Tradicija ir pokyčiai: filosofinė ir sociologinė perspektyva*. Sud. N. Putinaitė. Vilnius: Aidai, p. 52.

¹⁵ Gadamer H. G. 1989. „Language as the Medium of Hermeneutic Experience“, in *Truth and Method*. 2nd edition. New York: Continuum, p. 384.

Dėl minėtų priežasčių autorė, oponuodama tiems filosofams (veikiausiai postmodernistams), kurie *vaikšto filosofijos paribiais ir bijo įvardinti tai, ką tenai sutinka* (p. 96), dėsto aiškiai ir be jokių užuolankų: „Žmogaus gyvenimas, kuris yra tikrasis hermeneutinio supratimo objektas, yra Asmuo (!)“ (p. 93). Tęsdama šią mintį, M. Paulikaitė-Gricienė nuosekliai *hermeneutiką* įvardija *santykio ontologija*¹⁶, mat buvimas yra tikrasis supratimo subjektas ir objektas (p. 89), o *santykis* – hermeneutinio supratimo ir drauge realaus gyvenimo įvykis (p. 97). Toks įvardijimas yra visiškai teisėtas, turint omenyje gnoseologijos priešstatą su fundamentaliaja M. Heideggerio ontologija: „Kaip ir Heideggeris, Gadameris teigia, kad supratimas pirmiausia turi būti nagrinėjamas ne kaip pažintinis subjekto veiksmas, bet kaip žmogaus buvimo būdas.“¹⁷

Įasmenintą tikrovę žmogus patiria „savo žmogiškos egzistencijos faktu, pačiu gyvenimo, „gyvavimo“ aktu, mat „tikrovė yra mano patirties turinys ir faktas“ (p. 91–92). Pavyzdžiu autorė pateikia trijų matavimų paveikslėlius (3-D), kuriančius *tikrovės iliuziją*, ir pabrėžia, kad hermeneutinio supratimo atveju patiriama ne iliuzija, bet *pati tikrovė*¹⁸.

Hermeneutinė tiesa veikale pristatoma kaip *supratimo patyrimas* (p. 107) ir atsivėrimo procesas bei įvykis – *alētheia* (p. 103). Šiuo požiūriu „Apeliuodamas į meno kūrinį, kuriame iškyla tiesa, Heideggeris nori parodyti, kad

prasminga kalbėti apie tiesos *vyksmą*“ ir puoselėja „siekį patį buvimą suvokti kaip tiesos vyksmą“¹⁹. Aptardama hermeneutinės *tiesos* ir *metodo* aspektus, autorė priartėja prie sukrikščioninto H. G. Gadamerio hermeneutikos perskaitymo varianto. Esminę hermeneutinės tikrovės supratimo prielaidą – būtiškąją *tiesos* ir *metodo* aspektą – paradoksaliai įvardytą atrandame visai kitu kontekstu. Autorės nuomone, tiksliausiai Asmens ir būties santykį apibrėžia centrinio krikščionybės Asmens ištarmė „Aš esu kelias, tiesa ir gyvenimas“ (Jn 14, 6). Šią įžvalgą būtų galima plėtoti ir toliau, nes minėta nuoroda atveria fundamentalius *tiesos*, *metodo* ir tikrovės kaip *Asmens buvimo* santykius.

Monografijos skyrelyje *Patirties mąstymas* yra plėtojamos veikalo paantraštyje akcentuojamos prasmės. Skyriuje aptariama *teorijos* vieta filosofinėje hermeneutikoje. Autorei itin svarbi iš senosios Graikijos ateinanti specifinė teorijos kaip *žiūros (priežiūros)* samprata, mat senovės Graikijoje praktikuotas *teorinis žiūrėjimas* (stebėjimas), pasak H. G. Gadamerio, ir yra tikrasis dalyvavimo *tikrovėje* būdas (p. 129–130)²⁰. Monografijoje pateikiamas *nusikaltimo* stebėjimo ir *santuokos* liudijimo palyginimas. Pirmasis atvejis pretenduoja į „objektyvų“ įvykį, nes jo stebėjimas yra gamtos faktams būdingas atsitiktinumas. Antruoju atveju liudytojais pasirenkami įvykio svarbą *suprantantys* asmenys, kurie yra *pakviesti* dalyvauti pačios tikrovės, t. y. misterijos rengėjos, kad savo stebinčiu „dalyvavimu“ leistų įvykti pačiam

¹⁶ Žr. Paulikaitė M. „Ontologinių Heideggerio tyrimų likimas: dėsninga (ne?)sėkmė“, in *Filosofija, sociologija*. 2003, Nr. 1, p. 14–21.

¹⁷ Sverdiolas A. 2002. „Įžanga. Hermeneutika kaip filosofija“, in *Būti ir klausiti: hermeneutinės filosofijos studijos – I*. Vilnius: Strofa, p. 20.

¹⁸ „Būtent hermeneutinės tiesos faktiškumas teorinėms laiko ir erdvės sąvokoms suteikia trečiąjį matmenį – tikrovės dimensiją“. Plg. Paulikaitė M. „Hermeneutinis pažinimas kaip supratimas: trečiasis tikrovės matmuo“, in *Problemos*. 2003, Nr. 64, p. 157.

¹⁹ Heidegger M., Gadamer H. G. 2003. *Meno kūrinio ištaka*, iš vok. k. vertė T. Sodeika, J. Jonutytė. Vilnius: Aidai. P. 112. „Atsakymą į klausimą apie tiesos esmę duoda toks teiginys: *tiesos esmė yra esmės tiesa*“. Žr. Heideggeris M. 1992. „Apie tiesos esmę“, in *Rinkiniai raštai*. Iš vok. k. vertė A. Šliogeris. Vilnius: Mintis, p. 311.

²⁰ Anot H. G. Gadamerio, „(...) žaidimas visuomet reikalauja žaisti kartu. (...) tai ne kas kita, kaip *participatio*, vidinis dalyvavimas besikartojančiame judesyje“. Žr. H. G. Gadamer. *Grožio aktualumas*, p. 34.

atsivėrimo įvykio vyksmui: „Gadamerio interpretuojama tikrovė yra asmuo ir ji savo rankose laiko visą žmogiško supratimo iniciatyvą. Tikrovė yra tikrasis supratimo įvykio subjektas ir jo vykdytojas. Žmogus šiame įvykyje tegali dalyvauti ir tik tokiu – aktyvaus dalyvaujančio stebėjimo – būdu“ (p. 132)²¹.

Paskutiniame monografijos skyriuje *Mąstymo patirtis* autorė konstatuoja, kad H. G. Gadamerio hermeneutika, kalbant šiuolaikinio mokslo prasme, yra dar viena teorija. Taip „Gadameris su savo hermeneutika lygiai kaip ir Naujųjų laikų schema lieka anapus patirties“, tačiau „Gadamerio schema yra pati save griaužanti schema“ (p. 136). M. Paulikaitė-Gricienė reziumuoja, kad „Gadameriškas patirties artikuliacijos būdas įgyvendina tai, ko siekia,

t.y. sugeba „užkalbinti skaitytoją autentiškojo mąstymo patirtimi ir pakviesti jį į susitikimo su jo paties asmenine tikrove patirtį“ (p. 137).

Susitikimo ir pokalbio su savo asmenine patirtimi metu, būties užkalbinimo akimirka teikia jautriai išsiklausyti į sklindantį *Tikrovės* balsą...

M. Paulikaitės-Gricienės monografija *Tikrovės balso besiklausant: patirties mąstymas H. G. Gadamerio filosofinėje hermeneutikoje* baigiama bemaž trisdešimties puslapių svarbiausias problemas apibendrinančia anglų kalbos santrauka ir savo forma bei artikuliacija yra įtaigus įvadas į filosofinės hermeneutikos problematiką.

Darius Klibavičius

²¹ Plg. Paulikaitė M. 2005. „Teorija kaip išventinimas į tikrovės misteriją: patirties mąstymas filosofinėje hermeneutikoje“, in *Darbai ir dienos*, Nr. 41. Kaunas: VDU leidykla. P. 211–224.